

УДК 159.922:343.8(075)
К82

Рецензенти:

Бандурка О. М. – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

Вірна Ж. П. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології та соціології Східноєвропейського університету імені Лесі Українки

Шевяков О. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології Дніпропетровського гуманітарного університету

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол № 4 від «25» листопада 2019 р.)*

Кримінально-виконавча психологія : підручник / за заг. ред.
К82 В. Й. Бочелюка, Т. А. Денисової, О. М. Тогочинського. – Херсон :
ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 630 с.
ISBN 978-966-289-335-9

Підручник підготовлено у відповідності з вимогами Міністерства освіти і науки України. В ньому представлені основні питання загальної та кримінально-виконавчої психології. Надано методологічні основи наукового дослідження в галузі кримінально-виконавчої психології. Розглянуто особистість засуджених та соціально-психологічні проблеми. Розкриті питання, котрі пов'язані із встановленням психологічного контакту між учасниками карально-виправного процесу. Вказано психологічні особливості засуджених різних категорій та заходи й методи впливу, що здійснюються в процесі відбування та виконання покарання персоналом кримінально-виконавчої служби.

Видання орієнтовано на магістрів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів, викладачів факультетів психології і юридичних закладів вищої освіти, працівників кримінально-виконавчої служби, а також юристів, які вивчають кримінологію, психологію та кримінально-виконавче право.

УДК 159.922:343.8(075)

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Бочелюк Віталій Йосипович, доктор психологічних наук, професор – розділ 2, підрозділи 2.1, 2.2, 2.5- 2.9, розділ 3, підрозділи 3.1-3.3.

Денисов Сергій Федорович, доктор юридичних наук, професор – розділ 6, підрозділи 6.1, 6.2, підрозділ 6.5 (у співавторстві з Крикушенко О.Г.), глосарій, перелік рекомендованої літератури до курсу (у співавторстві з Мірошніченко О.М.)

Денисова Тетяна Андріївна, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України – передмова, розділ 1.

Крикушенко Олександр Георгійович, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України – розділ 6, підрозділи 6.3, 6.4, підрозділ 6.5 (у співавторстві з Денисовим С.Ф.)

Мірошніченко Оксана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент – розділ 5, розділ 7 (у співавторстві з Тогочинським О.М.), глосарій, перелік рекомендованої літератури до курсу (у співавторстві з Денисовим С.Ф.).

Мірошніченко Анатолій Костянтинович, кандидат юридичних наук – розділ 2, підрозділи 2.3, 2.4, розділ 3, підрозділ 3.4.

Низовець Олена Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент – розділ 9.

Тогочинський Олексій Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України – розділ 7 (у співавторстві з Мірошніченко О.М.), розділ 8.

Шеремет Олег Семенович, доктор юридичних наук, доцент – розділ 4.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1 ОСОБИСТІСТЬ ЗАСУДЖЕНОГО В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ ПСИХОЛОГІЇ	13
1.1. Загальна характеристика особистості	13
1.2. Девіація в поведінці людей, схильних до правопорушень	44
1.3. Особистісні диспозиції засуджених	62
РОЗДІЛ 2 ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ ТА СТАНИ ЗАСУДЖЕНОГО В УМОВАХ НЕСВОБОДИ	83
2.1. Особливості психічних процесів осіб позбавлених волі	83
2.2. Відчуття та сприймання засуджених	95
2.3. Емоції та почуття засуджених	103
2.4. Уява засуджених	120
2.5. Мислення та особливості розвитку інтелекту засуджених	127
2.6. Мовлення засуджених	139
2.7. Пам'ять засуджених	142
2.8. Увага засуджених	152
2.9. Воля засуджених	160
РОЗДІЛ 3 ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ ЗАСУДЖЕНОГО	176
3.1. Темперамент засуджених	176
3.2. Характер засуджених	189
3.3. Здібності засуджених	204
3.4. Спрямованість засуджених	212

РОЗДІЛ 4 ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСУДЖЕНОГО	227
4.1. Психологія групи та колективу засуджених	227
4.2. Психологія конфлікту серед засуджених	238
4.3. Психологія адаптації засуджених до умов життя на волі	245
РОЗДІЛ 5 ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	256
5.1. Характер і види екстремальних ситуацій. Психологічний вплив екстремальних ситуацій на особистість працівників правоохоронних органів	256
5.2. Напрями та форми забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів	264
5.3. Психологічна підготовка працівників правоохоронних органів до дій в екстремальних умовах	272
РОЗДІЛ 6 СУБКУЛЬТУРА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	303
6.1. Типологія деформації особистості злочинців молодіжного віку	303
6.2. Формування кримінальної субкультури у молодіжному середовищі та її макро-, мезо- та мікросередовищні детермінанти	339
6.3. Сучасна субкультура місць позбавлення волі як об'єкт вивчення психологічною наукою	403
6.4. Знакова символіка та правила поведінки окремих категорій засуджених – носіїв субкультури місць позбавлення волі	413
6.5. Запобігання розповсюдженню протиправної поведінки та кримінальної субкультури	426
РОЗДІЛ 7 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ВПЛИВУ НА ЗАСУДЖЕНИХ	448
7.1. Управління пенітенціарними закладами освіти	448

7.2. Закономірності і принципи виховання засуджених в місцях позбавлення волі	476
7.3. Психологічна готовність співробітників правоохоронних органів до професійної діяльності	492
РОЗДІЛ 8 ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	508
8.1. Загальні науково-теоретичні підходи до формування соціальної компетентності курсантів і слухачів закладів вищої освіти	508
8.2. Соціально-психологічні та педагогічні особливості формування соціальної компетентності курсантів і слухачів	517
РОЗДІЛ 9 МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСУДЖЕНОГО	530
9.1. Методика дослідження ставлення засуджених до навколишнього оточення та його значення в кримінально-виконавчих діях	530
9.2. Дослідження особистості засудженого з позиції кримінально-виконавчої психології	542
9.3. Психологічні особливості дослідження неповнолітніх засуджених	572
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПО КУРСУ	596
ГЛОСАРІЙ	612

ПЕРЕДМОВА

*Діло майстра величає
(українська приказка)*

Вивчення людини є потребою часу, оскільки це переросло у загальну проблему всієї системи наукового пізнання. Особистості людини присвячено немало досліджень філософів, антропологів, медиків, психологів, психіатрів, соціологів. Серед юридичної спільноти вивченню особи злочинця та засудженого приділено увагу, зокрема, у працях Ю.Антоняна, Г.Аванесова, О.Бандурки, Ю.Бауліна, М.Гернета, Я.Гілінського, А.Долгової, Д.Дриля, Е.Дюркгейма, А.Закалюка, А.Зелінського, В.Коновалової, О.Костенка, В.Кудрявцева, Н.Кузнецової, Й.Ланге, Н.Лейкіної, М.Мелентьєва, В.Меркулової, Р.Мертонна, О.Міхліна, С.Познишева, О.Раппопорта, А.Степанюка, М.Стручкова, М.Таганцева, Г.Тарда, С.Тарарухіна, В.Трубнікова, І.Туркевич, А.Тузова, І.Фойницького, М.Шаргородського, І.Шмарова та ін. Це свідчить про те, що поза психологічними знаннями неможливий розвиток жодної галузі гуманітарної науки, у тому числі й кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології. Необхідно підкреслити, що кримінально-виконавча система України останнім часом переживає складний період, бо виявилася заручницею змін, що відбуваються в державі. Бурхливе сьогодення, нестабільність політики й економіки, зростання не тільки кількості вчинених злочинів, а і їх якісних показників, особливість і характер суспільно небезпечних дій, під-